

УДК:
342.25:94(497.113"18/20"
Примљено:
30. маја 2009.
Прихваћено:
18. јуна 2009.
Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXI) VIII, vol=20
Бр. 2 / 2009.
стр. 119-136.

*Момчило Суботић**
Институт за политичке студије¹⁾
Београд

АУТОНОМИЈА ВОЈВОДИНЕ - ИСТОРИЈСКИ И САВРЕМЕНИ КОНТЕКСТ

-први део-

Сажетак

У овом чланку је презентован историјски преглед борбе Срба у Угарској за политичко-територијалну аутономију. Детаљније су обрађене српске привилегије и три најзначајнија српска црквена и народна сабора: Темишварски сабор 1790, Мајска скупштина 1848. и Благовештенски сабор 1861, на којима су Срби захтевали посебну српску територију и сопствену самоуправу, што је делимично и остварено-стварањем Српске Војводине 1848. године. Обрађено је и деловање српских политичких странака и њихових лидера на јачању војвођанске аутономије у оквиру Хабсбуршке монархије, као и њихово залагање за интегрално решење српског националног питања, тј. за уједињење српског народа са простора Аустроугарске са Србијом и другим српским земљама, а затим уједињење са Хрватима и Словенцима у прву југословенску државу. Тиме је идеја војвођанске аутономије исцрпела своју историјску и националну мисију.

Кључне речи: Хабсбуршка монархија, српске привилегије, Темишварски сабор, Мајска скупштина, Благовештенски сабор, Светозар Милетић, Михаило Полит Десанчић, Јаша Томић, Српска Војводина, присаједињење Краљевини Србији, југословенско уједињење

* Виши научни сарадник

1) Рад је настао у оквиру научног пројекта «Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији» (149057Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОД

Нацрт статута Аутономне Покрајине Војводине, који је Скупштина Покрајине усвојила и послала на усвајање Народној скупштини Републике Србије, изазвао је велику пажњу и узнемиреност интелектуалне и шире јавности у Србији. Свој критички осврт на овај „ултиматум Србији“ изнели су многи српски правници, историчари, политиколози... Након отвореног писма Светог архијерејског синода СПЦ председници српског парламента, у којем се изражава „велика забринутост за суверенитет и територијални интегритет државе Србије“, Нацрт Статута је враћен на дораду покрајинском парламенту. Пре доношења овог акта треба да се усвоји Закон о надлежностима Покрајине. И док се представници власти, „лигаши“ и ДС, и то њен покрајински део на челу са председником Извршног већа Војводине, Бојаном Пајтићем, упињу из све снаге да се Нацрт статута усвоји са малим, козметичким изменама, представници опозиционих странака указују на његову антисрпску сепаратистичку консеквенцу, позивајући се на аналогне тенденције у југословенском периоду. Дакле, на нешто већ виђено. Многи уважени интелектуалци констатују да је аутономија Војводине-српско питање. До 1918. године, идеја аутономије Бачке, Барање, Баната и Срема је искључиво везана за српски народ и његове политичке и државотворне идеје, а од 1918. до данас аутономија ових области - Војводине је, такође, превасходно српска идеја. Поред српске, спорадично се јављају и мађарски захтеви за персоналном и територијалном аутономијом војвођанских Мађара на просторима на којима чине већину њеног становништва. Има радикалнијих захтева за припајањем Мађарској делова, па и целе Војводине. Овај рад указује на политички положај Срба у Хабзбуршкој монархији и њихове захтеве за територијалном и политичком аутономијом у оквиру монархије; истражује „аутономашке“ тенденције у Војводини у оквиру српско-хрватских односа у првој Југославији; даје преглед уставно-правног и политичког положаја Војводине и етатистичке тенденције њене бирократске врхушке у СФРЈ и; обрађује најновије тенденције редефинисања положаја Војводине у Србији или изван ње, како је замишљено Нацртом статута Покрајине.

*Од захтева Срба за политичком и територијалном
аутономијом у Хабсбуршкој монархији до уједињења
1918. године*

На простору Баната, Бачке, Барање и Срема, Војводине, Срби су чинили већину становништва пре досељавања Мађара и стварања њихове државе. О томе најубедљивије сведоче топоними који су у највећем броју српског порекла и значења. Колонизација Војводине инородним становништвом почиње у 12. веку. У многа места мађарски освајачи доводе своје војне посаде са читавим фамилијама. Од 14. века источни Банат колонизују Румуни. По истеривању Турака, Војводину је у 18. веку заплуснуо талас колонизације из Европе: Немци, нешто Француза, Италијана, чак и Швеђана - реч је углавном о „ћесарским” војницима.²⁾ Историчар Пејин истиче: „У Војводини немамо етничке Хрвате и Мађаре, то се увек заборавља. Шокце и Буњевце везује римокатоличанство за Хрвате, што тврде и Мађари када говоре о њима. Мађари кажу, слични су, али их разликују од Хрвата. Чак 1941. када је Хорти нудио Павелићу размену становништва између Бачке и Међумурја, сматрали су да ће Буњевци, као римокатолици, брзо постати Хрвати.

Мађари су, углавном, хунгаризовано становништво, у првом реду Словаци, али међу њима има Срба, Шокаца, Буњеваца, Немаца, Русина, и Румуна. Не води се рачуна да је од 1718. до Провизорија у Угарској хунгаризовано око пола милиона људи. После нагодбе 1868. до 1914. још милион и по. Укупно је за око два века хунгаризовано преко два милиона становника Угарске. Део овог хунгаризованог или полухунгаризованог становништва насељаван је по етапама у Барањи, Бачкој, Банату, Срему и Славонији. Српски карактер ових области озбиљно је нарушен колонизацијом Немаца у 18. веку те је у Угарској направљен прави „национални котао“, почетком 20. века“.³⁾ У време Хабсбуршке монархије, идеја о војвођанској територијалној и политичкој аутономији припадала је искључиво српском националном покрету. „Само су се Срби, почевши још од Велике сеобе под Арсенијем Чарнојевићем 1690, континуирано и крајњом упорношћу, борили за своју верску, просветно-културну, политичку (персоналну), па и територијалну аутономију у оквирима аустријске Царевине. Ниједан други народ

2) Види: Јован М. Пејин, Аутономија Војводине - кошмар српског народа, III Београд-Зрењанин, 2002, 65.

3) Исто, стр. 11.

овог подручја није ту борбу прихватио и није се у њу трајније и активније укључивао, а неки од најмногбројнијих (Немци, Мађари, Хрвати) су јој се и енергично супротстављали“ .⁴⁾ Академик Чедомир Попов истиче да су „Срби идеју о засебној аутономној територији у оквиру Монархије први пут формулисали почетком 1694. на Народно-црквеном сабору у Баји, на којем су представници Срба затражили „Малу Влашку“ (Централну Славонију-између Пожеге и Пакраца) и Куманију за своје насељавање, и то компактно као војници, са добијеним народним привилегијама, а под управом патријарха, подвојводе и осталих поглавара“ .⁵⁾ *Хронике* грофа Ђорђа Бранковића, несурењеног деспота Илирика, представљале су први политички спис на српском језику у којем је ова идеја још шире изложена. Деспот је изложио идеју о стварању Илирске Краљевине, посебне државе српског народа, смештене између Аустрије и Турске, која би се ослањала на традиције средњовековне Србије. Овај недовршени спис у 5 томова, са преко 2000 страна, био је својеврсно упутство српским народним и црквеним вођама у тражењу верске и националне, политичко-територијалне аутономије. Бранковић је био на становишту да је поред црквене аутономије потребна и засебна територија са световним старешином који би био под врховном царевом влашћу. Посебно је истицао потребу очувања православне вере, страхујући да Срби изгубивши веру, остану без свог националног идентитета. Деспот је, дакле, пуна два века раније упозоравао на погубност поделе Срба по верској основи, јер је то неминовно значило отуђење од српског идентитета и прелазак у другу нацију. То ће се догодити са Србима католицима, који ће на основу присвајања српског језика од стране Хрвата постати Хрвати и Србима мухамеданцима који ће постати муслимани/Бошњаци. Неподелиено је мишљење историчара који су се бавили делом и злосрећном судбином српског деспота, да је Ђорђе Бранковић целом српском народу дао први политички програм у борби за аутономију и очување вере, а тиме и националне посебности.⁶⁾ Попов пише: “На самом почетку тежњи и замисли о обнови српске државе стоје знамените *Славеносербске хронике* несурењеног деспота, несрећног грофа Ђорђа Бранковића. У пет књига тих волуминозних *Хроника* саопштена је не сасвим артикулисана и национално

4) Чедомир и Јелена Попов, Аутономија Војводине - Српско питање, Сремски Карловци, 2000, стр. 11.

5) Исто, стр. 14-15.

6) Види: Стојан Новаковић, Из Хронике Деспота Ђорђа Бранковића, *Гласник СУД*, 1872.

дефинисана идеја о стварању „самосталне српске државе насупрот тадашњим аустријским тежњама“. А то се збило у току и непосредно после Великог бечког рата 1683-1699. и Велике сеобе Срба⁷⁾ Сличне идеје изложиће патријарх Арсеније Чарнојевић, као и његов први наследник, митрополит Исаија Ђаковић. Патријарх Арсеније IV Шакабента је у свом пројекту из 1736/37, предвидео стварање српске државе у вазалном односу према Аустрији. Српски патријарси и архијереји истрајавали су на том програму. „Срби су чинили већину становништва на том простору, као и на читавом простору Војне границе. А долазиле су и нове масе српског народа у Подунавље, из Србије 1690. из Босне 1697. у тзв. Шакабентиној сеоби 1739, али и у многобројним мањим, „тихим“ или драматичним миграцијама све до 19. века, ширио се и учвршћивао српски етнички простор далеко према северу. Од Земуна и Темишвара, од Вуковара и Осека до Сент Андреје, Острогона, Коморана и Ђера“⁸⁾

СРПСКЕ ПРИВИЛЕГИЈЕ

Правни основ положаја Срба у Угарској чиниле су привилегије које су издавали хабзбуршки владооци као угарски краљеви крајем 17. и у току 18. века. Привилегије су добијане због војничких заслуга српског народа у у хабзбуршкој царевини. Најчешће су се ове привилегије односиле на поштовање старих повластица, право на своје обичаје, слободу вере, слободу избора војводе, до права на избор црквеног поглавара, слободу архиепископа да поставља епископе и гради цркве, имовинска права цркава и манастира итд. „Основне привилегије, које су каснијим актима потврђиване, тумачене, допуњаване и мењане биле су: 1) *Проглас* Леополда I од 6. априла 1690. године, 2) *Привилегија* Леополда I од 21. августа 1690. године, 3) *Заштитна диплома* од 11. децембра 1690. године, 4) *Привилегија* Леополда I од 20. августа 1691. године и 5) *Привилегија* Леополда I од 4. марта 1691. године. Осим каснијих аката који су потврђивали или мењали раније издате привилегије, издате су и неке које регулишу нова питања, као што је *Привилегија* од 28. јуна 1751. године о Старобечејском крунском дистрикту и *Привилегија* од 12. новембра 1774. године о Великокикиндскопм крунском дистрикту. Привилегије су систематизоване и кодифи-

7) Чедомир Попов, Велика Србија - стварност и мит, Издавачка књижевна заједница Зорана Стојановића, Сремски Карловци Нови Сад, 2007, стр. 29.

8) Чедомир и Јелена Попов, н.д., стр. 16.

ване, а и доста измењене у *Деклараторијалном рескрипту* од 1779. године и *Конзисторијалној системи* од 1782. године⁹⁾

Већ је поменуто да су се српске привилегије потврђивале, тумачиле, мењале и то је зависило од ратне среће и политичких прилика у којима се налазила хабзбуршка царевина. Тако је после Београдског мира 1739, након што је Аустрија изгубила новоосвојене крајеве Србије и Влашке, Марија Терезија, 4. јула 1743, издала Србима *Привилегију*, и том је приликом сазван сабор у Карловцима 1744, где су потврђене издате повластице. *Декретом* од 1. јула 1745. Марија Терезија је прогласила да Срби који живе у Срему, горњој Славонији и жупанијама Бачкој и Бодрошкој и даље уживају привилегије које је она потврдила 1743. године. Том приликом је *Илирска дворска комисија променила име у Илирска дворска депутација* и, као непосредно потчињена краљу, деловала од 1745. до 1777. на регулисању положаја српског народа у царевини. Треба нагласити да су Срби чинили и већински састав Војне границе, готово на целом њеном простору, па тако и на простору данашње Војводине. Разуме се, на Граници је била другачија организација власти и другачији правни акти који су уређивали положај ове војничке организације на аустро-турској граници.

СРПСКИ ЦРКВЕНО-НАРОДНИ САБОРИ

Сабори су део српске историјске традиције. На њима су се окупљали црквени и народни представници и доносили судбоносне одлуке за српски народ и државу. Били су то општенародни свечани скупови, одржавани најчешће у неком од манастира, један облик непосредне демократије у складу са српском традицијом. Главни задатак црквено-народних сабора био је избор поглавара цркве, архиепископа и митрополита, а касније патријарха. Осим избора црквеног поглавара, сабори су расправљали и о другим важним питањима црквеног, народног и политичког живота Срба у Монархији, везаним за њихова привилегијална права. Према врсти посла који су расправљали, сабори су били изборни и привилегијално-расправни, односно политички. Од 1708-1912. године одржано је 47 црквено-народних сабора. Највише у Карловцима, као седишту архиепископа и митрополита.¹⁰⁾

9) Љубомирка Кркљуш, *Историја политичких и правних институција Војводине*, Нови Сад, 2004, стр. 18.

10) Исто, стр. 59.

Темишварски сабор 1790. године

Најважнији политички сабори били су сабор у Темишвару, августа 1790. године, Мајска скупштина у Сремским Карловцима 1848. године и Благовештенски сабор у Сремским Карловцима 1861. године. У суштини сва три ова сабора имали су веома сличне политичко-територијалне захтеве за остварење шире политичко-територијалне аутономије српског народа у Хабзбуршкој монархији.¹¹⁾ Темишварски сабор је најзначајнији и њиме је отпочео онај ланац значајних скупова Срба у Угарској, 1790-1918, на којима ће се решавати не само проблем њиховог политичког статуса, већ и њихова историјска судбина. Већ на овом сабору „идеја о српској територијалној аутономији биће потпуно артикулисана, а кулминацију ће доживети у току револуције 1848/49, у којој је српски покрет био усмерен, пре свега, њеном остваривању“.¹²⁾ На Темишварском сабору Срби су захтевали: 1) посебну територију под сопственом управом; 2) поштовање српских привилегија за онај део народа који остане изван националне територије; 3) да у случају расформирања појединих територија Војне границе, Срби граничари не потпадну под спахије, него да задрже своје повластице или да пређу на народну територију и 4) да се за Србе, поред сопствене народне управе, при Двору у Бечу створи посебна политичка институција под називом *Илирска дворска канцеларија* која ће заступати и бранити српски народ, као целину, у монархији“.¹³⁾ У погледу територије која је захтевана, одлучено је да то буде Банат, јер Банат, за разлику од Славоније, Срема и Бачке, још није био инкорпориран у Угарску. Темишварски сабор је одржан у време великих друштвених и политичких промена. То је доба Француске буржоаске револуције, чије су идеје захватиле све европске земље, па и хабзбуршку царевину. То је време јозефинских централистичких реформи и сталне борбе између угарског племства и бечког Двора око српских привилегија и статуса српског народа у Јужној Угарској. На овом сабору за митрополита је изабран Стефан Стратимировић, образовани млади архијереј, који ће предводити духовну

11) Исто, стр. 65.

12) Милош Благојевић/Дејан Медаковић, Историја српске државности, књига I, Нови Сад, 2000.

13) Славко Гавриловић, О борби Срба у Хабзбуршкој монархији за политичко-територијалну аутономију (1690-1850), *Зборник Матице српске за историју*, број 34, Нови Сад, 1991, 16, Василије Крестић, Историјске основе војвођанске аутономије, Прилог САНУ јавној расправи о Нацрту амандмана на Устав СР Србије, САНУ, Београд, 1988, стр. 37-38.

елиту Срба са простора данашње Војводине у помагању Карађорђевог устанка у Србији. Осим Стратимировића, који ће дуги низ година носити бакљу српске идеје, Српску револуцију помагали су и други виђени Срби са ових простора: Доситеј Обрадовић, Павле Соларић, Иван Југовић, Теодор Филиповић/Божидар Грујовић и други.

Мајска скупштина 1848. године – Српска Војводина

Готово шездесет година после Темишварског сабора одржан је још један значајан сабор српског народа у Угарској. Био је то сабор српског народа у Карловцима, познат као Мајска скупштина, одржан 13-15. маја 1848. године. Од Темишварског сабора до Мајске скупштине догодиле су се значајне политичке и геополитичке промене у Европи, па и на српском етничком и политичком простору. Образована је Кнежевина Србија и више се српска идеја није могла задржати на њеним границама. Свест о постојању, макар и не сасвим независне, српске државе у суседству, будила је наду и разбуктавала жељу за стварањем сличне творевине у Војводини. „На Мајској скупштини, српски народ прогласио се као политички слободан и независан у оквиру хабсбуршке монархије и Угарске и донео одлуку о стварању *Српске Војводине* у коју улазе Срем, Барања, Бачка и Банат“, заједно са подручјима Војне границе. Митрополит Јосиф Рајачић је проглашен за патријарха српског, а грничарски пуковник Стеван Шупљикац је изабран за војводу. Изабрана је и највиша власт Војводине (Главни народни одбор), Румунима („влашком народу“) је призната самосталност, а донета је и одлука о ступању у савез с Троједном Краљевином Хрватском, Славонијом и Далмацијом“. ¹⁴⁾Једину ефикасну војну помоћ Српској Војводини пружила је Кнежевина Србија, шаљући хиљаде добровољаца са наоружањем и борбеном опремом. То је родило помисао о уједињавању Војводине са Кнежевином, али је такво решење у ондашњим историјским околностима било неоствариво.

Бечки двор је одбијао да призна Српску Војвдину, а онда је цар Фрањо Јосиф, у јесен 1848. потврдио као „јемство за народну унутрашњу организацију“ Срба у Аустрији. Међутим, Октобарним уставом од 12. марта 1849. није било ни помена о Српској Војводини, већ је Србима наметнута војна управа на челу са царским генералом Фердинандом Мајерхофером. Војна управа трајала је до

14) Василије Крестић, Срби у Војводини за време Баховог апсолутизма (1849-1860), Зборник Матице српске за историју, број 13, Нови Сад, 1976, стр. 54-55.

маја, а затим је одлуком од 18. новембра 1849. године образована посебна област, непосредно потчињена Бечу, под именом *Војводство Србија и Тамишки Банат*, у које су улазили Бачка без Шајкашког граничарског батаљона, Банат, такође без граничарских територија на југу, као и илочки и румски срез у Срему. Ван граница Војводства остали су чак и Сремски Карловци, а његово седиште пренето је на периферију српског народа, у Темишвар. Ни по чему то није била територијална аутономија Срба. Титулу српског војводе задржао је сам цар, а за свог заступника именовано је генерала Мајерхофера. Званични језик у том Војводству био је немачки. Од 1.426.221 становника колико је било 1850/51, Срба је било свега 321.110, док су стали били: Румуни (397.459), Немци (335.080), Мађари (221.845), те Буњевци, Шокци, Словаци, Чеси, Бугари, Јевреји, Цигани, Русини, Грци и Цинцари¹⁵⁾. Оно што уочавамо јесте да ни у овим статистичким подацима аустријске администрације у Војводини нема Хрвата, што је на веродостојнији доказ да их није ни било.

Срби су били дубоко разочарани оваквим „решењем“ српског питања, али још више су се разочарали када је цар Фрањо Јосиф, после пада Баховог апсолутизма (1859), у знак добре воље према Мађарима, укинуо и ту и такву „мртворођену“ Војводину. Њена територија припојена је Угарској, а илочки и румски срез Хрватској Бановини. Српски став према Бечу, најбоље је изразио Свртозар Милетић и познатом *Туцинданском чланку* (1860), у којем се наводи да Срби више у Бечу немају шта да траже.¹⁶⁾

Благовештенски сабор 1861. године

Благовештенски сабор одржан је у Сремским Карловцима 2-20. априла 1861. године. Сабор је усвојио закључке у којима су у 16 тачака формулисана нужна јемства за опстанак и развој српског народа у Монархији. У уводу су истакнути основни елементи, који су представљали суштину српских захтева: посебна територија, организована на националној основи и политичка аутономија. Благовештенски сабор је – како истиче Чедомир Попов - „бар што се тиче развоја идеје о аутономији Војводине, али и историје националног покрета Срба у Хабсбуршкој монархији у целини, један од најзначајнијих догађаја у XIX веку. Већ самим његовим одо-

15) Исто

16) Лазар Ракић, Српска црквено-школска аутономија у Угарској у другој половини XIX и почетком XX века. Рад војвођанских музеја, број 34, Нови Сад, 1992, стр. 113.

бравашем, датим у време борби за преуређење Аустрије, иако га је цар Фрања Јосиф дао да би извршио притисак на Мађаре, Беч је јавно афирмисао Србе као народ и као политички фактор у својој држави. И на самом сабору дошла је до изражаја већ постојећа подела српске политичке јавности на десно, конзервативно и клерикално крило, које је и даље тражило решење српског питања само ослонцем на двор, и лево, либерално-демократско крило млађег грађанства, предвођено Светозаром Милетићем, које се залагало за сарадњу са Мађарима и њиховим покретом против бечког централизма. Иако је, упркос и саветима из Београда, који су подупирали Милетићеву групу, превагу однела конзервативна струја, битно је било да су сви учесници Сабора, као и готово читава српска јавност у Угарској, били јединствени у једном захтеву: да Срби у Хабсбуршкој монархији „морају добити посебну аутономну област“. Ова област би обухватила Срем, Банат, Бачку и Војну границу, у њој би Срби имали обласну скупштину, политичко-судску самоуправу, свој језик као службени, војводу на челу извршне власти, заставу, грб итд. За Мађаре ови захтеви значили су тражење „државе у држави“ и они о њима нису хтели ни да разговарају. Зато они, ма колико се Срби за њих залагали, неће бити усвојени. Дуалистичким преуређењем хабсбуршке монархије, Нагодбом Беча и Пеште 1867, Срби су остали распарчан и обесправљен народ, највећим делом у мађарској половини Монархије“.¹⁷⁾

Политичке странке и њихове вође о српском питању

Светозар Милетић (1826-1901) је најзначајнија политичка личност међу војвођанским Србима. Њему припадају највеће историјске заслуге за укоренивање идеје о аутономији Срба у Хабсбуршкој монархији, али и за решавање српског националног питања у целини. Милетић је захтевао да се поштују начела политичког либерализма и демократије; да се примене начела природног права, националне слободе и равноправности, и стриктног поштовања грађанских права и слобода. Јер и ми Срби смо, говорио је Милетић, „и Срби и грађани“.¹⁸⁾ У знаменитом *Туцинданском чланку*, пред Божић 1861, тражио је Милетић стварање самосталних националних држава по рушењу турског царства, а затим њихово удруживање у федерацију или конфедерацију. Требало је прво да

17) Чедомир и Јелена Попов, н.д., стр. 24-25.

18) Светозар Милетић, *Сабрани списи*, Приредили: Чедомир Попов и Дејан Микавица, Књ. I, Нови Сад, 1999, стр. 232.

се Срби уједине „сами са собом“. „Суштина Милетићеве националне мисли сводила се на ово: Срби морају имати своју независну и уједињену државу. Док се то не оствари, Србима у Угарској неопходна је аутономија ради заштите свог националног бића“.¹⁹⁾ Милетић, као и његови политички наследници Михаило Полит Десанчић и Јаша Томић, видео је српску националну државу (са Србијом уједињене: Српска Војводина, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Стара Србија) у некој врсти федерације или конфедерације са Бугарском. Никако са Хрватском, на шта ће се, под утицајем Штро-смајерове идеологије југословенства, али и неких српских интелектуалаца (Јован Цвијић, Александар Белић...) одлучити Српска Влада почетком Првог светског рата. Наиме, и Милетић и његови наследници добро су упознали антисрпску димензију и суштину „аустро-хрватског геополитичког пројекта илирства и југословенства“.²⁰⁾

Милетић је био оснивач и председник прве и најзначајније политичке странке Срба у Угарској. Била је то Српска народна слободоумна странка (или Српска народна странка), званично основана Бечкеречким споразумом 1869. године. Из ове странке настале су, почетком осамдесетих, две странке: Михаило Полит Десанчић издвојио је Српску народну либералну странку (СНЛС), а Јаша Томић Српску народну радикалну странку (СНРС).

Када је Србија јуна 1876. ушла у рат са Турском, мађарска влада је одлучила да хапшењем Светозара Милетића и других српских првака у Угарској (Стеве Поповића, Лазе Костића, Светислава Касапиновића Марка Аксентијевића и других) потпуно обезглави српску политику. Милетићев боравак у Београду крајем маја и почетком јуна 1876, његова посета кнезу Милану Обреновићу, залагање за слање добровољаца у рат, чланци у *Застави* којима је подстицао ратоборно расположење у јавности против Турске и непотврђена сумњичења да намерава после победоносног рата против Турске дићи устанак у Угарској како би Српску Војводину са простора Баната, Бачке и Срема прикључио великој српској краљевини, узети су као довољан разлог да се он оптужи за зло-

19) Исто, 29.

20) Види шире: Момчило Суботић, Аустро-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства, у: *Српско питање и србистика*, Зборник радова I, Приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић, Логос-Бачка Паланка, Књиготворница Логос - Ваљево, 2007, стр. 150-183.

чин велеиздаје.²¹⁾ Осамдесетих година, нажалост, завршила се активна политичка каријера Светозара Милетића; тешко је оболео услед мукотрпног судског поступка и страдања у угарском затвору. Разуме се, угарске власти су једва дочекале да стрпају у затвор најбољег и у народу омиљеног српског политичара. Српска идеја и политика овим је доживела тежак ударац, али је мисао Милетићева и даље представљала снажан симбол и светионик на путу националног ослобођења и уједињења.

Михаило Полит Десанчић (1833-1920), рођен у Цариграду, има грчке, цинцарске и српске крви. По деди Михаилу и оцу Јовану је Полит, а по мајци Десанчић. Доселио се у Нови Сад кад је имао седам-осам година. Полит доказује утемељену тезу о значајном доприносу многих Цинцара, које овом приликом нећемо набрајати, у развоју српског друштва и државе; њихов патриотизам је она лако уочљива одлика којом су се односили према српској држави. Познато је да је Полит „био велики српски родољуб“ и да је за Полита „Војводина била идеја српско-мађарског компромиса“.²²⁾ Он је величао Мајску скупштину 1848. и настанак Српске Војводине. Српску Војводину је видео као српску територијалну и политичку самоуправу у оквиру угарске државе до уједињења 1918. године. Полит је оснивач листа *Браник*. Није био револуционар, какви су били радикали, већ политички реалиста и легалиста. У проучавању сложених питања ослобођења српског и осталих народа на Балкану Полит је истицао да је суверено право сваког народа на националну државу, сматрајући да тамо где је нација подељена на више држава, као што је случај са Србима, законито према овом начелу, треба да дође до уједињавања делова у целину и до стварања једне државе.²³⁾ „У Политовој политичкој филозофији Српска Војводина је сачувана у контексту страначког програма који никад није суштински промењен. Крајњи смисао ове идеје исказао се на скупштини у Новом Саду 1918, после чега је Полит закључио да је његова, Српска либерална странка испунила историјски задатак и да у новој држави, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, нема довољно разлога за даље политичко деловање“.²⁴⁾

21) Види: Дејан Микавица, Михаило Полит Десанчић - вођа српских либерала у Аустроугарској, Stylos, Нови Сад, 2007, стр. 283.

22) Исто, стр. 428. Историчар Дејан Микавица је докторирао на теми о Михаилу Политу.

23) Види шире: Момчило Суботић, Право на самоопредељење и југословенски експеримент. Прва, друга, трећа Југославија, ИПС, Београд, 2004, стр. 4.

24) Дејан Микавица, исто, стр. 428.

Јаша Томић (1856-1922), вођа радикала у Војводини, био је најмлађи члан еминентне српске политичке тројке у Војводини крајем XIX и почетком XX века. Од Милетића је преузео партијски лист народне странке *Заставу* и постао вођа радикала. Попут Милетића, Јаша Томић је дуго година провео у затвору.²⁵⁾ Томић је био веома плодан политички писац и публициста; написао је изузетно много публикација, монографија, студија, чланака, критика. Политички радикалан и револуционаран, Томић је одржавао је веома блиске везе са Николом Пашићем и другим политичким првацима у Србији. Тражио је интегрално решење српског питања и својим публицистичким и политичким ангажманом активно подржавао устанак босанских Срба против турске власти. Јаша Томић је био један од ретких противника доктрине о „троименом народу“ и пресудно је утицао на одлуку Велике народне скупштине да се Банат, Бачка и Барања прикључе Краљевини Србији непосредно, без посредовања Загреба.²⁶⁾

Присаједињење Србији 1918. године

Наиме, у време извесног слома Аустро-Угарске Срби у Угарској су сматрала да су зрели услови за отцепљење Баната, Бачке, Срема и Барање од Угарске. У Суботици је, крајем октобра 1918, донета одлука да се оснује велики народни одбор, као носилац великог народног покрета. У Новом Саду је већ деловао Српски народни одбор, који је на конференцији Срба Новосађана „без разлике странака и сталежа“, другог новембра позвао да се организују и сачувају ред и мир и суспендују непоуздани мађарски чиновници, који су се супротстављали новој власти. Српски народни одбори били су носиоци српског националног покрета за отцепљење Војводине од Угарске и први зачеци српске власти на овом простору.²⁷⁾

Видимо, дакле, да је идеја о аутономији Војводине до стварања југословенске државе била искључиво идеја српског националног покрета, која је имала антиаустријски и антиугарски карактер.²⁸⁾ Зато је у Војводини победио став који је одбацио посредне путе-

25) Томић је осуђен због убиства Мише Димитријевића, члана либералне странке, власника и оснивача листа *Браник*, јер се овај брутално умешао у његов приватни живот, политички злоупотребљавајући чињеницу да је Јашина супруга Милица, ћерка Светозара Милетића, била верена за другога, а потом се удала за Јашу Томића.

26) О Јаши Томићи види поближе: Лазар Ракић, Јаша Томић, Нови Сад, 1986.

27) Види шире: Љубомирка Кркљуш, н.д., стр. 110.

28) Упореди: Чедомир и Јелена Попов, н.д., стр. 32-33.

ве сједињења са Краљевином Србијом, као носиоцем и симболом борбе за ослобођење и уједињење српског народа. „Велика народна скупштина Баната, Бачке и Барање, коју су у огромној већини чинили Срби, прогласила је 25. новембра 1918. одвајање Војводине од Угарске и њено прикључење Краљевини Србији. Срем је дан раније 24. новембра 1918, на Збору изасланика народних већа донео одлуку о „непосредном преисаједињењу Срема Краљевини Србији“.²⁹⁾

Наиме, у Српском народном одбору деловале су, поред осталих, радикална и демократска странка, које су представљале два гледишта о начину уједињења. Демократе Тихомира Остојића, под снажним утицајем Светозара Прибићевића, захтевали су уједињење преко Загреба. Војводину су сматрали делом, непризнате, Државе Словенаца, Хрвата и Срба, и за њу је у Вијећу било остављено 10 посланичких места, од којих је само једно било попуњено избором Васе Стајића. Преовладало је мишљење Јаше Томића и радикала окупљених у Српском народном одбору, да Војводина треба да се присаједини непосредно Србији. „Своје уверење да Војводина треба да се присаједини непосредно Србији, Јаша Томић је образлагао првенствено националним разлозима. Сматрао је да је природно да се Срби у Војводини политички уједине најпре са Србијом, те да се тако уједине делови српског народа, а потом да, заједно са Србијом, уђу у заједничку државу. Плашећи се могућности да до уједињења јужнословенских земаља не дође, Томић је сматрао да је за Војводину ризично да се присаједини Држави Словенаца, Хрвата и Срба. У Томићевим списима и јавним наступима нема ничега што би говорило да је он био против уједињења и стварања заједничке државе.³⁰⁾ Прво треба „обући српску кошуљу, па онда југословенску хаљину“ – истицао је сликовито Томић. Сасвим је тачна тврдња да је „доцнији историјски развитак дао пуну потврду његовој бојазни од изградње државе на тој погрешној основи“.³¹⁾ Велика народна скупштина састала се у Новом Саду 25. новембра 1918. године. Чинило ју је 757 посланика, од којих 578 Срба, 84 Буњевца, 62 Словака, 21 Русин, 3 Шокца, 2 Хрвата, 6 Немаца и 1 Мађар. „Скупштина је једногласно усвојила одлуке којима се Банат, Бачка и Барања отцепљују од Угарске, у државноправном, политичком и привредном погледу, у границама које је утврдила

29) Исто, стр. 33.

30) Види: Љубомирка Кркљуш, н.д., стр. 114.

31) Љубомирка Кркљуш, Узвишено начело самоопредељења, *Војска*, бр. 81, 1993.

Антантина балканска војска, а на основу начела народног самоодређења. Банат, Бачка и Барања прикључују се Краљевини Србији, са жељом да дође до стварања јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца, под вођством краља Петра и његове династије³²⁾

Овде можемо да констатујемо две чињенице. Прво, видимо да се у саставу Велике народне скупштине, уз велику већину Срба, помињу Буњевци, Шокци и Хрвати. Ради се о Србима римокатоличке вере, који се према ставу Првог хрватског католичког конгреса од 1900, на основу заједничког-српског језика, који су Хрвати присвојили и прогласили за хрватски или српски, а српски лингвисти пристали на тај фалсификат, имају сматрати Хрватима.

Јохан Хајнрих Швикер у књизи *Политичка историја Срба у Угарској*, истиче следећу констатацију: „Већ наредне године (1687) добило је 5.000-6.000 католичких Срба (Буњеваца) дозволу да се населе код Сегедина, Суботице (Maria Theresiopel) і Бaje“³³⁾

Вук Караџић је у свом „Рјечнику“ записао да су Буњевци „Срби закона римског“. У аустријским, односно угарским пописима становништва за Бачку и Барању, у раздобљу од 1850. до 1910, помињу се народносне категорије Мађара, Немаца, православних Срба, Срба римокатолика, односно Буњеваца и Шокаца. Према аустријском попису становништва из 1850. године, Шокци и Буњевци сврстани су у народносно-верску категорију Срби римокатоличке вере.³⁴⁾

Историчар Никола Жутић истиче: „Хрватство је непознат народносни појам у данашњој Војводини све до тридесетих година 20 вијека. Банат, Бачка и Барања, као дио мађарске круновине, били су шаролико народносно и вјерско подручје настањено Њемцима, Србима, Мађарима, Словацима, Буњевцима, Шокцима, Русинима, Румуњима, Јеврејима и другима. О Хрватима као посебној народности или етничкој творевини нема ни помена у изворима и литератури из друге половине XIX и почетка XX вијека. Буњевачки и Шокачки српско-католички народносни елемент није ни у знакама везивао своје етничко биће за хрватство пошто су пропагатори хрватства тек двадесетих година XX вијека почели говорити

32) Љубомирка Кркљуш, Историјска одлука Велике народне скупштине, *Војска*, бр. 78, 1993.

33) Јохан Хајнрих Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Матица српска, Гутенбергова галаксија, Нови Сад-Београд, 1998, стр. 16.

34) Види: Никола Жутић, *Срби римокатолици такозвани Хрвати*, Српска радикална странка, Београд, 2006, стр. 175.

о хрватству Буњеваца и Шокаца. У изворима и литератури с краја 19 и почетка 20 вијека Буњевци су се називали Власима (Србима), истицало се влашко поријекло Буњеваца. Хрватство Крашована-Карашована (Срба римокатолика око ријеке Караш) у Румунији стварало се тек послје Другог свјетског рата. Појава хрватства у Барањи, Бачкој и Банату везана је за ватиканску пропагандну сен-тенцу „сви римокатолици Балкана-Хрвати“, утемељену на Првом хрватском католичком састанку из 1900. године³⁵⁾

Друго, „... Није се Војводина ујединила са Србијом нити је чинила нити чини политичку или државну унију, него су Банат, Бачка и Срем данас у Републици као територијална целина. Барања је силом политичких смицалица хрватског врха КПЈ издвојена из Србије 1945. године. Зар је оно што је 1918. године учинио српски народ у Банату, Бачкој, Барањи и Срему била лудост? Зар тај чин није најзначајнији у новом веку за Србе“³⁶⁾

Уједињењем Срба јужно и северно од Саве и Дунава, српска војвођанска аутономија је исцрпила своју историјску улогу и извршила своју националну мисију. Она једноставно више није имала смисла, али је мисао о аутономији остала у главама оних који су уједињење тражили преко Хрватске. Она ће даље бити политичко оруђе у рукама Радића, Мачека и Јосипа Броза, који ће преко малобројних, али оданих војвођанских „аутономаша“ радити на сузбијању српске превласти у заједничкој држави. Такве активности рушиће основне темеље заједничке државе и уносиће раздор у српски народ у целини.

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић Милош/Медаковић Дејан, Историја српске државности, Књ. I, Нови Сад, 2000.
- Гавриловић Славко, О борби Срба у Хабсбуршкој монархији за политичко-територијалну аутономију (169-1850), *Зборник Матице српске за историју*, бр. 34, Нови сад, 1991.
- Жутић Никола, Срби римокатолици такозвани Хрвати, Српска радикална странка, Београд, 2006.
- Крестић Василије, Историјске основе војвођанске аутономије, *Прилог Српске академије наука и уметности јавној расправи о Нацрту амандмана на Устав СР Србије, САНУ*, Београд, 1988.

35) Исто, стр. 179.

36) Јован М. Пејин, н. д., стр. 105.

- Крестић Василије, Срби у Војводини за време Баховог апсолутизма (1849-1860), *Зборник Матице српске за историју*, бр. 13, Нови Сад, 1976.
- Кркљуш Љубомирка, Историја политичких и правних институција Војводине, Нови Сад, 2004.
- Кркљуш Љубомирка, Узвишено начело самоопредељења, *Војска*, бр. 81, 1993.
- Кркљуш Љубомирка, Историјске одлуке Велике народне скупштине, *Војска*, бр. 78, 1993.
- Милетић Светозар, Сабрани списи, Приредили: Чедомир Попов и Дејан Микавица, Књ. I, Нови Сад, 1999.
- Микавица Дејан, Михаило Полит Десанчић - вођа српских либерала у Аустроугарској, *Stylos*, Нови Сад, 2007.
- Новаковић Стојан, Из Хронике Деспота Ђорђа Бранковића, *Гласник СУД*, 1872.
- Пејин Јован М, Аутономија Војводине - кошмар српског народа, *ИП Београд-Зрењанин*, 2002.
- Попов Чедомир, Велика Србија - стварност и мит, Издавачка књижевна заједница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 2007.
- Попов Чедомир и Јелена, Аутономија Војводине - Српско питање, Сремски Карловци, 2000.
- Ракић Лазар, Српска црквено-школска аутономија у Угарској у другој половини XIX и почетком XX века. *Рад војвођанских музеја*, бр. 34, Нови Сад, 1992.
- Ракић Лазар, Јаша Томић, Нови Сад, 1986.
- Суботић Момчило, Аустро-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства, у: *Српско питање и србистика*, Зборник радова I, Приредили: Петар Милосављевић и Момчило Суботић, Логос-Бачка Паланка, Књиготворница Логос-Ваљево, 2007.
- Суботић Момчило, Право на самоопредељење и југословенски експеримент. Прва, друга, трећа Југославија, *ИПС*, Београд, 2004.
- Швикер Јохан Хајнрих, Политичка историја Срба у Угарској, Матица српска, Гутенбергова галаксија, Нови Сад-Београд, 1998.

Momcilo Subotic
**AUTONOMY OF VOJVODINA – HISTORICAL AND
CONTEMPORARY CONTEXT**

(PART I)

Summary

In this article author presented a historical preview of the battle of the Serbs in Hungary for political-territorial autonomy. The author analyzed in detail Serbian privileges and three most significant Serbian Church and People's Congresses: Timisoara Congress in 1790, May Assembly in 1848 and Blagovestenski Congress in 1861, in which the Serbs demanded a separate Serbian territory and self-government, which was partially achieved by creation of Srpska Vojvodina in 1848. The author also analyzed activities of Serbian political parties and their leaders in strengthening of Vojvodina autonomy within Austro-Hungarian monarchy, as well as their support for integral solution of Serbian national question, that is, for unity of Serbian people on territory of Austro-Hungary with Serbia and other Serbian states, and then unity with the Croats and Slovenes into a first Yugoslav state. With this, idea of Vojvodina autonomy used up its historical and national mission.

Key Words: Hapsburg Monarchy, Serbian privileges, Timisoara Congress, May Assembly, Blagovestenski Congress, Svetozar Miletic, Mihailo Polit Desancic, Jasa Tomic, Srpska Vojvodina, incorporation to the Kingdom of Serbia, Yugoslav unity